

**„Hogy az elmegyógyászat rideg terén eddigelé több évi fáradalommal gyűjtögetett csekély ismereteimet [...] czélszerűen alkalmazhassam...”
Utazás, megfigyelés és pszichiátriai tudástranszfer a 19. században**

Kovács Janka

posztdoktor kutató, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

kovacs.janka@abtk.hu

Magyarországon a lipótmezei Magyar Királyi Országos Tébolyda 1868-as megnyitásáig nem volt önálló, állami fenntartású tébolyda, amely szakszerű ellátást nyújthatott volna a mentális betegségek valamely formájával diagnosztizáltak számára, az ezzel kapcsolatos diskurzus azonban már a 18. század vége óta jelen volt a magyarországi orvosközösségben. A 18–19. századforduló időszakától az intézmények kialakítása, működtetése és a terápiás eljárások iránti érdeklődés erőteljesen mutatkozott meg különféle, a szűkebb orvosi szakmának és a szélesebb rétegeknek szóló kiadványokban (például orvosi, rendészeti, orvosrendészeti irodalom, sajtó).

A 19. század első felében számos magyar orvos, köztük idősebb Bene Ferenc, Almási Balogh Pál, Toldy (Schedel) Ferenc és Töltényi Szaniszló kerestek fel – más nyugat-európai szociális és egészségügyi intézmények mellett – tébolydákat. Különböző medialitású és terjesztésű útibeszámolóik azonban, bár magukban hordozzák az orvos tekintetét, azonban mégis inkább egyfajta „laikus” érdeklődést tükröznek a tébolydák világa iránt, mintsem a jó gyakorlatok megfigyelésének, rögzítésének és a hazai gyakorlatba való átültetésük lehetőségének motivációját. Ebben a tekintetben az 1860-as évek eleje hozott változást. A Schwartzner-féle magántébolyda elmeorvosa, Bolyó Károly több alkalommal is felkereste azokat a mintaértékűnek tekintett nyugat-európai tébolydákat, amelyek gyakorlatait a magyarországi pszichiátriai intézményesülés és professzionalizációs folyamat során is adaptálhatónak vélte.

Bolyó az utazások eredményeit prezentálta egyrészt a Budapesti Királyi Orvosegyesület ülésein és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésein, ezzel lehetőséget biztosítva az azonnali szakmai reflexióra és diszkusszióra, írásos formában pedig az 1861-től kiadott orvosi szaklapban, a *Gyógyászatban* tette közzé beszámolóit, amelynek elérhetősége kevésbé volt korlátozott, mint a szakmai egyesületek eseményei. A hol megfigyelőként, hol résztvevő megfigyelőként összegyűjtött és lejegyzett tapasztalatait, azok szempontrendszerre, érvkészlete, részletgazdasága és elméleti-gyakorlati jártassága a korszak legnépszerűbb gyógyítási, tébolydaszervezési és -építészeti gyakorlataiban pedig abba az irányba mutatnak, hogy Bolyó nemcsak elmélyült tudással, de komoly vízióval és motivációval rendelkezhetett a magyarországi elmeügy kereteinek kialakítására – amely túlmutatott egy intézmény létrehozásán.

Ennek háttérében két tényező munkálhatott az 1860-as évek elején. Óvatosan megfogalmazott kritikaként az orvosi szaklapokban megjelenik egyrészt az, hogy az intézményesülési folyamat jelentős részben a hazai orvosközösség megkerülésével történt.

Másrészt pedig ebben az időszakban a szakmai fórumok diskurzusait a megkésettiségre való ráeszmélés és útkeresés jellemezte, amelynek fontos részét képezte az, hogy ki állhat az elmeügy képviselőjének és reformjának élére, valamint az, hogy milyen lépéseket igényelne a vállalkozó szellemű orvosok korszerű ismeretekkel való felvértezése.

A kérdéssel kapcsolatos kutatások előzetes eredményeit bemutató, problémafelvető előadásban ebben kontextusban olvasom Bolyó a *Gyógyászatban* közzétett többrészes beszámolóit. Kitérek egyrészt arra, hogy a megfigyelés és az információk gyűjtésének, szelektálásának, narratívába és kontextusba helyezésének gyakorlata, koncepciója és reflektált feldolgozása hogyan változott az 1860-as évekre a korábbi gyakorlatokhoz képest, másrészt pedig arra, hogy a Bolyó írásaiból összeálló program mennyiben mutat túl azokon a lehetőségeken, amelyekkel az 1868-ban megnyitott tébolyda a terápiás, gyógyító munka és az intézmény szakszerű működtetése tekintetében rendelkezett. Az intézményesülési, felkészülési folyamat rejtett kritikájaként is olvasható útibeszámolókból megjelenő információk elrendezése és prezentálása pedig arra a korábbi narratívákból egyébként jól ismert történetre is egy olvasatot kínálhatnak, hogy a késői intézményalapítás ténye mellett miért és hogyan vált már megnyitása pillanatában korszerűtlenné és csak nehézségek és kompromisszumok árán működtethető intézménnyé a lipótmezei tébolyda, amely megnyitása után alig másfél-két évtizeddel később válságba került.